

ANNA KLICHOWSKA

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

ARCHITEKTURA I FUNKCJE OGRODU PRZEDSZKOLNEGO W OPINIACH NAUCZYCIELI

ABSTRACT. Klichowska Anna, *Architektura i funkcje ogrodu przedszkolnego w opiniach nauczycieli* [Teachers' opinions about architecture and functions of preschool gardens]. *Studia Edukacyjne* nr 26, 2013, Poznań 2013, pp. 317-335. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2658-1. ISSN 1233-6688

The main objective of this article is the diagnosis of preschool gardens and their functions in the opinion of teachers. It presents the results of a diagnostic poll and their interpretations. This paper presents also guidelines for preschool garden architecture.

Key words: garden architecture, garden functions, preschool garden

Wprowadzenie

Jedni z pierwszych polskich badaczy przedszkolnych ogrodów – Emilia i Jan Frątczakowie wskazywali, że

dziecko od najmłodszych lat interesuje się przyrodą. Wszystko, co żyje, rusza się, rośnie, wydaje głosy, posiada barwę, jest dziecku bliskie (...) w przedszkolu [mamy – A.K.] naturalne warunki zetknięcia dziecka z przyrodą, zżycia się z nią. (...) Praca w ogrodzie daje dzieciom radość i zadowolenie, (...) zaspokaja podstawowe potrzeby ruchu i poznania świata, a tym samym wzbogaca ich sferę emocjonalną. Te dodatnie uczucia usposabiają dzieci przychylnie do trudności i wysiłków związanych z pracą, mają więc duże znaczenie dla kształtowania i rozwoju woli oraz motywacji. Wola jest tym bardziej wzmacniana, im częściej dzieci są zadowolone z rezultatów swojej pracy. Dziecko pracując w ogródku wspólnie z rówieśnikami, uczy się współpracy i współdziałania,

ponadto wyrabia w sobie właściwe poglądy, poznaje odpowiednie narzędzia, urządzenia, materiały i środki potrzebne do wykonania czynności.

Poprzez dbanie o teren wokół placówki, dzieci wdrażają się do utrzymania ładu, porządku i estetyki¹.

Z brytyjskiego raportu *The Royal Horticultural Society* dowiadujemy się ponadto, że

dzieci regularnie odbywające zajęcia w przyszkolnych ogródkach mają lepiej rozwinięte umiejętności społeczne, fizyczne i intelektualne (...) praca w ogrodzie daje dzieciom większą wiedzę naukową i zapewnia zrozumienie procesów zachodzących w przyrodzie. Ponadto przynosi korzyści, takie jak: łatwość wysławiania się, liczenia, lepiej rozwinięte słownictwo, większą pewność siebie i poczucie własnej wartości oraz odpowiedzialności. Dzieci częściej przebywające w ogrodzie chętniej sięgają także po zdrowsze jedzenie².

Jednak – jak pokazują polskie badania – dzieci przedszkolne odkrywają tajniki przyrody głównie poprzez film – aktywności w ogrodzie stanowią zaledwie 8,8% czasu zajęć związanych z przyrodą³. Stan ten trudno zmienić, bowiem ustawodawca polski, określając, iż:

Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:

- 1) wymienia rośliny i zwierzęta żyjące w różnych środowiskach przyrodniczych, np. na polu, na łące, w lesie;
- 2) wie, jakie warunki są potrzebne do rozwoju zwierząt (przestrzeń życiowa, bezpieczeństwo, pokarm) i wzrostu roślin (światło, temperatura, wilgotność);
- 3) potrafi wymienić zmiany zachodzące w życiu roślin i zwierząt w kolejnych porach roku; wie, w jaki sposób człowiek może je chronić i pomóc im, np. przetrwać zimę⁴,

nie zobligował nauczycieli do tego, by dziecko nabierało tych umiejętności w terenie i poprzez obserwację – wystarczy, że wiedza ta zostanie mu po prostu przekazana.

Celem tego artykułu jest zdiagnozowanie stanu ogrodów przedszkolnych i zweryfikowanie, jakie funkcje przypisują im nauczyciele. Być może analiza ta pozwoli określić, czy tak słabe wykorzystanie przedszkol-

¹ E. i J. Frątczakowie, *Kącik przyrody w wychowaniu przedszkolnym*, Warszawa 1979, s. 10.

² *Ogrody dla dzieci*, „Zieleń Miejska”, 2010, 9, s. 7; por. także: G. Rura, M. Klichowski, *Założenia programowo-organizacyjne reformy oświaty z 1999 roku w zakresie edukacji elementarnej*, [w:] *Dziecko w szkolnej rzeczywistości. Założony a rzeczywisty obraz edukacji elementarnej*, red. H. Sowińska, Poznań 2011, s. 28.

³ M. Wolny, *Pedagogiczne aspekty ekologii i ochrony środowiska*, Olsztyn 2002, s. 92.

⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. (DzU z 15 stycznia 2009 r., nr 4, poz. 17), Załącznik nr 1 – Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego (http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20081223_zal_1.pdf).

nego ogrodu związane jest z ogólnie złym jego zagospodarowaniem i kiepskim wyposażeniem czy może z nauczycielską deprecjacją jego roli.

By możliwe było określenie stanu ogrodów przedszkolnych, w pierwszej części artykułu przedstawione zostaną istniejące wytyczne dotyczące architektury tego specyficznego terenu zieleni. W drugiej części opisana zostanie przyjęta klasyfikacja funkcji ogrodu, która posłuży do skategoryzowania nauczycielskich opinii dotyczących ogrodu przedszkolnego. Kolejna część będzie już *stricte* poświęcona przeprowadzonym badaniom.

Architektura ogrodu

Ogród przedszkolny zaliczany jest do grupy ogrodów dziecięcych. Stanowi on zieloną, wydzieloną i zagospodarowaną przestrzeń, wyposażoną w „odpowiednie urządzenia, przeznaczone do codziennego wypoczynku i zabawy dzieci”, znajdującą się zazwyczaj w sąsiedztwie budynku przedszkola. Głównym celem ogrodów dziecięcych jest „stworzenie warunków sprzyjających prawidłowemu rozwojowi fizycznemu i psychicznemu”⁵. Ogród dziecięcy to także miejsce, w którym można odreagować stres i „podjąć próbę zaspokojenia własnych potrzeb niezbędnych do życia”⁶.

Mówiąc o ogrodach dziecięcych, należy wyjaśnić, iż oprócz ogrodów przy przedszkolach znajdują się także: place zabaw i gier dla dzieci, ogrody przy żłobkach i szkołach, ogrody jordanowskie i inne tereny zaprojektowane z myślą o dzieciach. Wymienione formy dziecięcych ogrodów w pewnym stopniu się przenikają. W większości z nich znajdują się te same elementy: urządzenia służące do zabawy, przestrzeń do przeprowadzania gier zespołowych i inne. Cechuje je także spójność celów i założeń, a mianowicie zapewnienie bezpieczeństwa oraz organizowanie przestrzeni sprzyjającej rozwojowi dziecka. W związku z tym wytyczne dotyczące architektury ogrodu, tj. doboru roślinności, nawierzchni oraz obiektów, a także ich konstrukcji, są zbieżne, różnią się ewentualnie pewnymi normami.

Przy projektowaniu przedszkolnych terenów zieleni i zabaw należy wziąć koniecznie pod uwagę zalecenia odnośnie:

- sytuowania względem siebie budynku i ogrodu,
- odpowiedniego nasłonecznienia,
- oddalenia od natężenia komunikacyjnego (z dala od hałasu, zadytmienia, kurzu i nieprzyjemnych zapachów),

⁵ W. Niemirski, *Kształtowanie terenów zieleni*, Warszawa 1973, s. 89.

⁶ G. Beltzig, *Księga placów zabaw*, tłum. A. Wiktorska-Święcka, Wrocław 2001, s. 11.

- gleb (dobre, suche, przepuszczalne),
- wykorzystania starodrzewu i ukształtowania terenu,
- ogrodzenia⁷.

Normatywy urbanistyczne określają, że „wielkość działki przedszkola wolno stojącego jest uzależniona od liczby dzieci mających korzystać z danego przedszkola”. Formułując wytyczne dotyczące sytuowania, warto zauważyć, że teren ogrodu przedszkolnego dzieli się na część zabudowaną i niezabudowaną, czyli ogród, który z kolei można podzielić na część dostępną dla ogółu i część dostępną tylko dla dzieci i personelu. Zabudowę należy zlokalizować „przy północnej, północno-wschodniej lub północno-zachodniej granicy działki, odsuwając ją od granicy minimum 5 m”. Rozmieszczenie poszczególnych części ma być funkcjonalne, dlatego teren ogólnie dostępny powinien znajdować się po północnej stronie budynku. Ta część przewidziana jest na plac przedwejściowy z ławkami, posadzonymi kwiatami, krzewami oraz drzewami, a także na podwórkę gospodarcze odizolowane od reszty ogrodu. Analogicznie zatem, część ogrodu dostępna tylko dla dzieci i personelu najlepiej gdyby znajdowała się po południowej stronie budynku⁸.

Niezwykle ważne jest odpowiednie nasłonecznienie terenu przeznaczonego do nauki i zabawy. Oczywiście, nie może być ono zbyt intensywne, najlepiej by było półcieniste. Do uzyskania półcienia wykorzystywać można rośliny: pnącza, bujne korony drzew. Z trudniejszą sytuacją mamy do czynienia, kiedy teren ogrodu jest mały i otoczony wysokimi budynkami. Istnieje jednak rozporządzenie Ministra Infrastruktury, które określa, iż

nasłonecznienie placu zabaw dla dzieci powinno wynosić co najmniej 4 godziny, liczone w dniach równonocy (21 marca i 21 września) w godzinach 10⁰⁰-16⁰⁰. W zabudowie śródmiejskiej dopuszcza się nasłonecznienie nie krótsze niż 2 godziny⁹.

Rozporządzenie to dotyczy placów zabaw, które także znajdują się w ogrodach przedszkolnych i w związku z tym można je przyjąć za obowiązujące.

Wszystkie tereny przeznaczone dla dzieci powinny być ogrodzone. Ogrodzenie ma zapobiegać wybieganiu dzieci poza obszar ogrodu na tereny przyległe, gdzie mogą być narażone na niebezpieczeństwo związane z ruchem drogowym. Uniemożliwia ono także przejazd oraz wtargnięcie na obszar przedszkolny osób niepożądanych, jak i zwierząt.

⁷ W. Niemirski, *Kształtowanie*, s. 89.

⁸ Tamże, s. 91-96.

⁹ W. Korzeniewski, *Odległości w zabudowie i zagospodarowaniu terenu*, Warszawa 2002, s. 89.

Rolę ogrodzenia mogą stanowić żywopłoty, murki, płotki oraz ogrodzenia z siatki¹⁰.

Ogród musi być przystosowany do prowadzenia zajęć z dziećmi na otwartym powietrzu. W zależności od liczby oddziałów, dla każdej grupy wiekowej tworzy się miejsca zabaw wydzielone na przykład krzewami. Centralnie powinno znajdować się miejsce (np. duży trawnik) dostępne dla wszystkich dzieci. Całość powinna być tak zaplanowana, aby możliwy był stały nadzór i opieka nad dziećmi¹¹.

W badaniach przyjęto, za Henrykiem Plessnerem¹², iż ogród przedszkolny winien mieć trzy podstawowe składowe architektoniczne: roślinność, nawierzchnię i małą architekturę.

Roślinność w ogrodzie przedszkolnym

Roślin nigdy za wiele? Otóż, w ogrodzie przedszkolnym na ich ilość należy uważać. Dzieci zafascynowane pięknem roślin, często chcą je poznawać wszystkimi zmysłami, dlatego nie można zapominać, że ich dzika natura potrafi być zdradliwa. Dbając o bezpieczeństwo dzieci, należy bezwzględnie unikać roślin z kolcami, cierniami, parzącymi liśćmi, czy trującymi owocami. Bogactwo gatunkowe pozwala na zastępowanie ich równie atrakcyjnymi, a jednak niegroźnymi. Wybierać należy świadomie i odpowiedzialnie, unikając takich gatunków, jak:

- trzmielina pospolita (trujące wszystkie części rośliny, najgroźniejsze owoce),
- wawrzynek wilczelyko (cała roślina trująca, toksyczne zwłaszcza owoce),
- ostrokrzew kolczasty (czerwone, jagodopodobne owoce silnie trujące, kłujące brzegi liści),
- tytoń ozdobny (liście zawierają nieduże ilości nikotyny),
- laurowiśnia wschodnia (trujące zarówno liście, gałązki, jak i nasiona),
- naparstnica purpurowa (liście zawierają toksyczne glikozydy),
- złotokap zwyczajny (szczególnie groźny, cała roślina trująca, nawet pyłek kwiatowy)¹³.

Roślin takich jest znacznie więcej, dlatego projektując zieleni ogrodu dziecięcego, warto zapoznać się ze szczegółowymi opisami właściwości każdego gatunku i odmiany (rozbudowana lista roślin, które warto sto-

¹⁰ W. Niemirski *Kształtowanie*, s. 89.

¹¹ Tamże, s. 96.

¹² H. Plessner, *Bądź architektem swojego ogrodu*, Warszawa 1972.

¹³ *Bezpieczny raj „Mój piękny ogród”*, 2009, 4, s. 84-86.

sować, a których należy unikać w ogrodach dziecięcych znajduje się na końcu, w Załączniku).

Poruszając kwestię bezpieczeństwa, należy zwrócić uwagę także na możliwość ukąszenia i użądlenia dzieci przez owady. Jest to przykre doświadczenie dla każdego, a niebezpieczne zwłaszcza dla dziecka alergicznego. Ryzyka tego nie da się wyeliminować, można je jednak zmniejszyć, unikając na przykład sadzenia roślin miododajnych (m.in. koniczyzna biała) oraz drzew owocowych, które wiosną podczas kwitnienia i później w trakcie dojrzewania owoców wabią wiele gatunków owadów¹⁴.

Zieleń na terenie ogrodów jest ważna ze względu na mnogość funkcji. Pełni ona rolę „ochronną, izolacyjną, estetyczną, uczy i wychowuje”¹⁵. Może zatem spełniać opisane wcześniej założenia, jak regulacja nasłonecznienia i rola ogrodu. Warto dodać, że do ogrodu przedszkolnego sugeruje się materiał roślinny wytrzymały na złamania i łatwo się regenerujący.

Nawierzchnie dla ogrodu przedszkolnego

Nawierzchnie w ogrodzie przedszkolnym powinny być tak dobrane, aby zapewniały bezpieczeństwo oraz komfort korzystającym z ogrodu dzieciom. Będą one zatem zróżnicowane w zależności od przeznaczenia. W miejscu usytuowania urządzeń zabawowych, gdzie istnieje ryzyko upadku z dużej wysokości, kładzie się nawierzchnie zapobiegające ewentualnym poważnym uszkodzeniom ciała dziecka¹⁶. W przypadku ścieżek można wykorzystać różnorodne materiały, jednak lepiej, żeby nie były sztywne. Drogi i place nie powinny być zatem budowane z płyt kamiennych, betonowych itp.

Błędne jest powszechne myślenie, iż najbezpieczniejsza dla dzieci jest nawierzchnia piaskowa. Owszem, piasek różnoziarnisty doskonale nadaje się do zabaw konstrukcyjnych (w piaskownicy), jednak „nie nadaje się na nawierzchnię amortyzującą upadek dziecka z wysokości. Uderzenie o piasek w rzeczywistości przypomina uderzenie o beton”¹⁷. Lepsze okazuje się zastosowanie nawierzchni żwirowych z drobnych otoczków. Pozornie mogłoby wydawać się to niezrozumiałe, jednak siła uderzenia rozkłada się wówczas równomiernie na każdy kamyczek (upadek jest wtedy bezpieczniejszy).

¹⁴ Tamże, s. 86.

¹⁵ W. Niemirski, *Kształtowanie*, s. 90.

¹⁶ A. Gawłowska, *Nawierzchnie na plac zabaw*, „Zieleń Miejska”, 2007, 6, s. 31.

¹⁷ Tamże.

Warto przemyśleć rozmieszczenie w ogrodzie trawników. Niejednokrotnie można dostrzec, w przypadku stosowania trawników pod urządzeniami zabawowymi, iż pojawiają się tam połacie ubitej, pyłającej ziemi. Powodem jest mała odporność trawników na intensywne wydeptywanie¹⁸. Kondycję trawników mogą poprawiać intensywne zabiegi pielęgnacyjne, jednak w placówkach edukacyjnych często nie ma na nie pieniędzy lub czasu, dlatego coraz popularniejsze staje się stosowanie nawierzchni gumowych. Specjaliści od projektowania przestrzeni dla dzieci dostrzegają jednak, iż

rekreacji i rozwojowi na pewno nie sprzyja siedzenie na gumowej nawierzchni. Wykładanie całego placu zabaw tzw. bezpieczną nawierzchnią jest coraz powszechniejsze, ale wcale niekonieczne¹⁹.

Mała architektura ogrodu przedszkolnego

Poruszając kwestię wyposażenia ogrodu przedszkolnego, należy uwzględnić złożoność tego specyficznego terenu zieleni. W układzie przestrzennym ogrodu przedszkolnego można wyróżnić kilka charakterystycznych obszarów: część botaniczną, „plac zabaw” oraz teren gospodarczy. W związku z tym, omawiając wyposażenie ogrodu, należy przedstawić również urządzenia charakterystyczne dla placów zabaw. Przyprzedszkolny plac zabaw niewątpliwie różni się od klasycznego, jednak niezmiennie pozostają wymogi względem urządzeń zabawowych i konieczność przestrzegania norm.

Regulacje dotyczące placów zabaw określone są w normach PN-EN z grupy 1176 i 1177. Powinny także spełniać wymagania Prawa budowlanego oraz Ustawy o ogólnym bezpieczeństwie produktów. Kwestia zapewnienia dzieciom optymalnego bezpieczeństwa jest niezwykle ważna, dlatego niezbędne jest egzekwowanie wszystkich wymogów i norm. Może zrodzić się jednak pytanie: dlaczego tak niewielkie konstrukcje podlegają Prawu budowlanemu?

Jak wyjaśnia Małgorzata Chybalska, urządzenia zabawowe to obiekty małej architektury, a zgodnie z Prawem budowlanym (art. 3, ust. 1 i 4), obiekty małej architektury to również „obiekty budowlane”. Zatem, wszelkie wymogi znajdujące się w tym akcie prawnym, dotyczące obiek-

¹⁸ Tamże.

¹⁹ E. Osińska *W poszukiwaniu placu zabaw idealnego – rozmowa z architektką krajobrazu Anną Komorowską*, <http://projektmiejski.wordpress.com/2009/12/09/w-poszukiwaniu-placu-zabaw-idealnego-rozmowa-z-architektka-krajobrazu-anna-komorowska/>, 2009.

tów budowlanych, odnoszą się także do urządzeń zabawowych²⁰. Warto zauważyć, iż jednostki podległe Ministrowi Edukacji Narodowej są zmuszone do przestrzegania norm europejskich. W praktyce oznacza to, że Ministerstwo „dopuszcza do nabywania przez jednostki oświaty tylko urządzenia zabawowe spełniające wymogi norm europejskich”. Problem tkwi także w kwestii gwarancji jakości urządzeń. Obecnie wystarcza „tzw. deklaracja producenta, w której oświadcza on, że jego wyrób spełnia wymogi norm” (oznacza to zależność od rzetelności oświadczenia). Niestety, producent nie musi posiadać certyfikatu na *znak bezpieczeństwa B*. Należy jednak dążyć, aby wymóg posiadania tego certyfikatu był obligatoryjny²¹.

Istnieje wiele urządzeń występujących na terenach zabaw dla dzieci, jak też wiele ich klasyfikacji. Wynika to z przyjętego kryterium podziału oraz z wprowadzania na rynek coraz nowszej i szerszej oferty urządzeń. A. Bartosiewicz wyróżniła pięć podstawowych ich grup, zaznaczając, iż piaskownice należy traktować oddzielnie. Są to:

- urządzenia mechaniczne (stanowią najliczniejszą grupę; zapewniają monotony ruch; np. huśtawka, karuzela);
- elementy stałe (wymagają zręczności oraz wysiłku; grupa w dużym stopniu zaspokaja potrzebę ruchu; np. przepłotnie, równoważnie);
- elementy przedstawiające stylizowane zwierzęta, pojazdy, rakiety itp. (różnego rodzaju rzeźby przeznaczone do zabaw, także rzeźby abstrakcyjne; grupa sprzyja rozwojowi wyobraźni);
- elementy przenośne (umożliwiają wykonanie prostych budowli i konstrukcji; grupa sprzyja rozwojowi zdolności konstrukcyjnych; np. dział w ogrodzie zwany „robinsonadą”);
- urządzenia zabawowe związane z wodą (głębokość nie większa niż 30 cm, a woda w stanie ciągłego przepływu; np. niewielkie oczka wodne z przelewającą się wodą, brodziki, natryski, strumienie)²².

G. Beltzig zauważył, iż „z nieskończonej liczby zabaw na typowych placach sprawdziło się jedynie około dwunastu typów urządzeń zabawowych”²³. Ponadto stwierdził, iż najlepszym rozwiązaniem jest łączenie różnych funkcji urządzeń, przez co można je wykorzystywać w dowolny sposób. Jest to także sposobność do podejmowania decyzji przez dzieci, jak dane urządzenie ma być wykorzystane. Beltzig dzieli podstawowe urządzenia zabawowe (poza piaskownicą i łąką do gry w piłkę) na następujące grupy:

²⁰ M. Chybalska, *Bezpieczne urządzenia zabawowe*, „Zieleń Miejska” 2007, 1, s. 26.

²¹ Tamże, s. 27.

²² A. Bartosiewicz, *Urządzanie terenów zieleni*, Warszawa 1998, s. 182-183.

²³ G. Beltzig, *Księga placów zabaw*, s. 126.

- zabawy „w dom” (od ziemianek, pojemników z tworzywa sztucznego, rur betonowych aż po domki i wieże wykonane z drewna);
- zwisanie i huśtanie (zwisanie jako pierwotna forma uspokajania się, fantazjowania, ale także redukcji nagromadzonej energii motorycznej i agresji; lina do zwisania, huśtawka, sieci umocowane na masztach);
- bujanie i skakanie („ważki”, platformy do skakania);
- karuzele (w przypadku małych karuzel powinny być stosowane zasadniczo tylko takie, w których kręci się wyłącznie część przyziemna);
- zjeżdżalnie;
- zabawy związane ze zmianą miejsca;
- zabawy naśladujące pracę;
- zabawy wodą i błotem;
- klocki²⁴.

Ponadto, istotne jest rozmieszczenie poszczególnych elementów małej architektury. Beltzig podkreśla, że

urządzenia zabawowe powinny tworzyć grupy zróżnicowane pod względem funkcji, a nie być dowolną kombinacją sprzętów. Dlatego obszary przeznaczone do zabawy dla małych dzieci powinny być planowane jako zwarta grupa, wszystkie inne razem jako zestawy dostosowane do rodzaju zabawy. (...) Jeśli natomiast na placu zabaw znajdują się wyłącznie urządzenia przeznaczone dla maluchów, ich starsi koledzy, zmuszeni sytuacją, także będą z nich korzystać²⁵.

Zofia Topińska uważa, że „ogród musi być wyposażony w odpowiednie zabawki i urządzenia, aby dzieci polubiły zabawę na powietrzu”²⁶. Autorka dodaje, że zawsze istnieje możliwość wynoszenia zabawek z budynku przedszkola. Z poglądem tym z pewnością polemizowałyby Anna Komorowska – architekt krajobrazu i pedagog – stawiając na wykorzystywanie naturalnych materiałów podczas projektowania przestrzeni dla dzieci. Komorowska nie jest przeciwnikiem montowania urządzeń zabawowych w ogrodzie dla dzieci, jednak zachęca, aby były one oryginalne. Współcześnie zauważa się tendencję do wybierania gotowych, katalogowych urządzeń, przez co place zabaw, a tym samym ogródki przedszkolne stają się powtarzalne, a może nawet nudne. Ponadto, „każde miejsce ma swoją specyfikę [*genius loci* – A.K.], którą należy uwzględnić”. Powtórnie zostaje więc podkreślone, „by zabawki na placach zabaw nie sugerowały tylko jednego sposobu użycia, tzn. aby można było je wykorzystać na kilka sposobów”²⁷. Chociażby, „krzywy patyk raz może być

²⁴ Tamże, s. 126-136.

²⁵ Tamże, s. 143.

²⁶ Z. Topińska, *Organizowanie środowiska wychowującego w przedszkolu*, [w:] *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*, red. M. Kwiatkowska, Warszawa 1985, s. 154.

²⁷ E. Osińska, *W poszukiwaniu*.

wędką, innym razem różdżką wróżki lub rogiem dzikiego zwierza”²⁸, a także piasek staje się „materiałem do zabaw – przesypywania, kopania dołów, tuneli, zamków... Pole do popisu dla wyobraźni”²⁹. Takie przykłady można mnożyć. Z tego powodu naturalnie zakomponowane przestrzenie dla dzieci są niezwykle rozwijające.

Przedstawiając koncepcję wykorzystania elementów naturalnych podczas dziecięcych zabaw w ogrodzie, należy poświęcić nieco więcej uwagi piaskownicom, które powinny znaleźć się w każdym ogrodzie przedszkolnym. Są one najczęściej odpowiednio umocnionymi zagłębieniami poniżej poziomu otaczającego terenu, a ich głębokość waha się od 40 do 60 cm. Spotyka się piaskownice „o ścianach znacznie wystających ponad otaczającą powierzchnię” oraz „całkowicie zagłębione”³⁰.

A. Bartosiewicz wspomina także o innych obiektach spełniających zadanie podobne do piaskownicy. Mogą to być „płaskie skrzynie” wypełnione piaskiem bądź spotykane na terenach zabaw w Szwajcarii – „stoły z piaskiem”³¹. W. Niemirski zaleca „robienie większej liczby małych piaskownic”, gdyż stwarza to „lepsze warunki zabawy w małych grupkach”³². Nie można zapomnieć o zapewnieniu osłon przed wiatrem i nadmiernym nasłonecznieniem. Najlepszymi osłonami są naturalne, które stanowi odpowiednio dobrana roślinność. Ważne jest także zapewnienie odpływu wody, która mogłaby zbierać się w piaskownicy oraz osłonięcie przed zanieczyszczeniami (zwłaszcza tymi, których sprawcami mogą być psy i koty).

Innymi obiektami małej architektury w ogrodzie przedszkolnym mogą być:

- kompostownik, inspekt, rozsadnik;
- „kącik zootechniczny”, w którym znajdzie się karmnik dla ptaków, gołębnik, kurnik, klatka dla królików³³;
- „kącik przyrody”, w którym oprócz roślin uprawianych w skrzynkach mogą się znaleźć skały, minerały, muszle³⁴;
- inne kąciki tematyczne do zabaw dziecięcych;
- przedstawione na nawierzchni popularne gry: „Klasy”, „Chłop”, „Wyścigi”;
- ścieżki zdrowia;
- amfiteatr;

²⁸ A. Komorowska, *Naturalnie, że plac zabaw...*, „Zieleń Miejska”, 2009, 6, s. 44.

²⁹ E. Osińska, *W poszukiwaniu*.

³⁰ A. Bartosiewicz, *Urządzenie*, s. 186.

³¹ Tamże.

³² W. Niemirski, *Kształtowanie*, s. 151.

³³ R. Roszczak, *Zaznajamianie dzieci z otoczeniem przyrodniczym*, [w:] *Wychowanie i nauczanie w przedszkolu*, red. I. Dudzińska, Warszawa 1983, s. 251.

³⁴ E. i J. Frątczakowie, *Kącik przyrody*, s. 39.

- altana, domki, chatki z wikliny;
- stoliki i parasole, ławki, krzesła;
- pomieszczenie do przechowywania narzędzi do pracy w ogrodzie.

Funkcje ogrodu

W badaniach przyjęto klasyfikację funkcji ogrodu skonstruowaną przez Stanisława Raczkowskiego. Wskazał on, iż ogród pełni funkcję zdrowotną i biologiczną, społeczną i wychowawczą oraz estetyczną³⁵. Upraszczając można określić, iż:

1. Funkcja zdrowotna i biologiczna odnosi się do naturalnej właściwości zieleni, tj. regeneracji powietrza skażonego nadmiernymi ilościami gazów szkodliwych dla organizmu. Co również niezmiernie istotne, kształtuje ona klimat miejscowy: osłania przed wiatrami, pozwala na regulowanie stopnia nasłonecznienia, łagodzi temperaturę powietrza (w dni upalne obniża ją, w czasie mrozów chroni przed nadmierną utratą ciepła poprzez utrzymanie pokrywy śnieżnej w drzewostanach), reguluje stosunki wodne. Zieleń pozwala też na tłumienie hałasu przez pochłanianie, odbijanie i rozpraszanie fal dźwiękowych.

2. Funkcja społeczno-wychowawcza polega na możliwości regeneracji sił człowieka w otoczeniu zieleni, a także uczy poszanowania jej jako własności społecznej. Miejsca zieleni sprzyjają wypoczynkowi czynnemu, który jest szczególnie wartościową wartością społeczną (wspólne gry i zabawy, ćwiczenia sportowe). Rolę dydaktyczno-wychowawczą – rozpatrywaną zwłaszcza w kontekście nabywania kompetencji rozpoznawania podstawowych form roślinnych – pełnią zwłaszcza ogrody przyszkolne (oraz przedszkolne), botaniczne, dendrologiczne, a także bogate w różnorodną zielen, parki. Ponadto, ogrody dziecięce kształtują w dużym stopniu zdrowie i charakter dziecka.

3. Funkcja estetyczna związana jest z zaspokajaniem potrzeb estetycznych człowieka, co nie pozostaje obojętne dla jego zdrowia psychicznego. Z jednej strony zielen maskuje elementy nieestetyczne (baraki, magazyny, zaplecza gospodarcze), z drugiej może podkreślać piękno form architektonicznych. Oczywiście jest, że ożywia ona miasta i osiedla, tym samym stanowi ważny czynnik ich kształtowania³⁶.

³⁵ S. Raczkowski, *Urządzanie terenów zieleni*, Warszawa 1977, s. 6.

³⁶ Tamże, s. 6; A. Łukasiewicz, S. Łukasiewicz, *Rola i kształtowanie zieleni miejskiej*, Poznań 2006, s. 19.

Architektura i funkcje ogrodu przedszkolnego w opiniach nauczycieli

W badaniach, których celem było poznanie opinii nauczycieli przedszkolnych odnośnie funkcji i architektury ogrodu przedszkolnego, zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, jako metody służącej badaniu „opinii na jakiś temat”³⁷. Technika badań była ankieta, natomiast narzędziem – kwestionariusz ankiety.

Kwestionariusz składa się z 14 zamkniętych, a zatem posiadających kafeterię (opcję odpowiadania) pytań podzielonych w 2 bloki:

1. Funkcje ogrodu przedszkolnego.
2. Architektura ogrodu przedszkolnego.

Uzyskane dane zostały poddane analizie statystycznej, z wykorzystaniem pakietu SPSS (wersja 14).

Dobór do badań był celowy. Kwestionariusz ankiety został rozesłany pocztą do 70 placówek przedszkolnych znajdujących się w miastach, miasteczkach i na wsiach. Do każdej placówki trafił jeden kwestionariusz, wraz z pisemną prośbą, aby wypełnił go jeden nauczyciel. Respondenci zostali poinformowani, że badanie jest anonimowe.

Zwrotnie otrzymano 53 wypełnione kwestionariusze.

Badania objęły placówki wiejskie (25), małomiasteczkowe (8) z województwa wielkopolskiego oraz znajdujące się dużym mieście – Poznaniu (20). Najwięcej zwrotów otrzymano z placówek wiejskich, najmniej – z Poznania. Spośród badanych placówek 33 były publiczne, natomiast 20 – niepubliczne.

Większość respondentów za najważniejszą funkcję ogrodu przedszkolnego uznało funkcję estetyczną (ponad 60%)! Wynik zaskakuje tym bardziej, że funkcję zdrowotną i biologiczną wskazało tylko 17% ankietowanych. Wydaje się zatem, że traktują oni ogród przedszkolny jako „ozdobę” przedszkola, nie zaś jako miejsce wszechstronnego rozwoju dziecka (tab. 1).

Tabela 1

Opinie nauczycieli przedszkolnych dotyczące najważniejszej funkcji ogrodu
przedszkolnego

Najważniejsza funkcja ogrodu przedszkolnego	<i>L</i>	%
Zdrowotna i biologiczna	9	17,0
Spoleczno-wychowawcza	12	22,6
Estetyczna	32	60,4
Ogółem	53	100,0

Źródło: badania własne.

³⁷ S. Jaskulska, *Ocena zachowania w doświadczeniach gimnazjalistów*, Poznań 2009, s. 58.

Istotnie częściej estetyczną funkcję ogrodu akcentowali nauczyciele przedszkoli niepublicznych ($\chi^2 = 9,628$, $df = 2$, istotność = 0,008) oraz położonych w dużych i małych miastach. Nauczyciele publicznych przedszkoli wiejskich wskazywali istotnie częściej funkcję społeczno-wychowawczą ($\chi^2 = 20,819$, $df = 4$, istotność < 0,001).

Za najmniej ważną funkcję ogrodu przedszkolnego większość respondentów uznało funkcję społeczno-wychowawczą (67,9%). Ogród przedszkolny – w opiniach badanych – nie pełni zatem funkcji przestrzeni interakcji i miejsca społecznego rozwoju (tab. 2).

Tabela 2

Opinie nauczycieli przedszkolnych dotyczące najmniej ważnej funkcji ogrodu przedszkolnego

Najmniej ważna funkcja ogrodu przedszkolnego	<i>L</i>	%
Zdrowotna i biologiczna	5	9,4
Społeczno-wychowawcza	36	67,9
Estetyczna	12	22,6
Ogółem	53	100,0

Źródło: badania własne.

Funkcja społeczno-wychowawcza ogrodu przedszkolnego częściej uznawana była za najmniej ważną w placówkach niepublicznych, natomiast zdrowotna i biologiczna oraz estetyczna – w publicznych ($\chi^2 = 15,168$, $df = 2$, istotność = 0,001). Dydaktyczna funkcja ogrodu przedszkolnego za najmniej ważną postrzegana była głównie przez nauczycieli z miast (zarówno małych, jak i dużych). Na wsiach najmniej uwagi przywiązywano natomiast do estetycznej jego funkcji ($\chi^2 = 28,031$, $df = 4$, istotność < 0,001).

Opinie nauczycieli dotyczące funkcji ogrodów przedszkolnych bardzo zaskakują. Potraktowali oni w większości to miejsce jako – poprawiający estetykę – przedsiónek budynku, nie dostrzegając potencjału rozwojowego tego miejsca. Czy wynika to z architektonicznego ubóstwa ogrodu?

Dla zbadania opinii nauczycieli odnośnie roślinności ogrodu przedszkolnego obrano dwie kategorie: roślinność zróżnicowaną i niezróżnicowaną. Spośród badanych 54,7% twierdziło, że ogrody przedszkoli, w których pracują mają niezróżnicowaną roślinność – występują w nich głównie trawniki i drzewa, czasem krzewy. 45,3% respondentów oceniło roślinność tych ogrodów jako zróżnicowaną. Wskazywali, iż występują w nich także kwietniki, pnącza, zielniki, a nawet warzywniki. W jednej placówce znajdował się także skalnik (tab. 3).

Tabela 3

Opinie nauczycieli przedszkolnych dotyczące roślinności ogrodu przedszkolnego

Roślinność ogrodu przedszkolnego	<i>L</i>	%
Zróznicowana	24	45,3
NieZRóznicowana	29	54,7
Ogółem	53	100,0

Źródło: badania własne.

Roślinność zróżnicowana ogrodu przedszkolnego była charakterystyczna dla placówek niepublicznych, natomiast niezróżnicowana – dla publicznych (chi-kwadrat = 35,347, $df = 1$, istotność < 0,001). W przedszkolach znajdujących się w dużym mieście częściej występowała zróżnicowana roślinność ogrodowa, natomiast w przedszkolach wiejskich i małomiasteczkowych dominowała roślinność niezróżnicowana (chi-kwadrat = 39,439, $df = 2$, istotność < 0,001).

W 47,2% badanych placówkach nie występowały żadne rośliny niepożądane – trujące, kłujące, cierniste, miododajne itp. Z małym natężeniem, niestety, występowały one w pozostałych przedszkolach. Bardzo niepokoi fakt, że w prawie 10% – czyli w co dziesiątym ogrodzie – rosły tego typu rośliny z dużym natężeniem (tab. 4).

Tabela 4

Obecność roślin niepożądanych w opiniach nauczycieli przedszkolnych

Rośliny niepożądane w ogrodzie przedszkolnym	<i>L</i>	%
Występujące z dużym natężeniem	5	9,4
Występujące z małym natężeniem	23	43,4
Nie występujące	25	47,2
Ogółem	53	100

Źródło: badania własne.

Rośliny niepożądane występowały częściej w ogrodach placówek niepublicznych i małomiasteczkowych, natomiast rzadziej – w publicznych i wiejskich (odpowiednio: chi-kwadrat = 30,794, $df = 2$, istotność < 0,001 i chi-kwadrat = 33,540, $df = 4$, istotność < 0,000,1).

Ciekawe, że pomimo przypisywaniu przez nauczycieli ogrodowi przedszkolnemu głównie funkcji estetycznej, jego roślinność postrzegali jako ważną pomoc dydaktyczną. Niestety, niewielu dostrzegало jej walory ochronne i wychowawcze (tab. 5).

Tabela 5

Opinie nauczycieli przedszkolnych dotyczące funkcji roślinności ogrodu przedszkolnego

Funkcja roślinności ogrodu przedszkolnego	<i>L</i>	%
Dydaktyczna	31	58,5
Wychowawcza	4	7,5
Ochronna	10	18,9
Estetyczna	8	15,1
Ogółem	53	100,0

Źródło: badania własne.

Roślinność ogrodu przedszkolnego w opiniach nauczycieli z miast (dużych i małych) pełni głównie funkcję dydaktyczną, natomiast w opiniach wychowawców z placówek wiejskich, z podobnym natężeniem, funkcje dydaktyczną, jak i estetyczną ($\chi^2 = 21,653$, $df = 6$, istotność = 0,001).

W przedszkolnych ogrodach – co jest bardzo pozytywne – dominowały nawierzchnie naturalne, np. ziemne, piaskowe, trawiaste. Materiały sztywne, np. betonowe kostki czy kamienne powierzchnie oraz syntetyczne, jak sztuczna trawa czy powierzchnie gumowe, występowały w badanych placówkach bardzo sporadycznie. Tak zwane bezpieczne nawierzchnie (piankowe) wystąpiły tylko w jednym z badanych ogrodów (tab. 6).

Tabela 6

Nawierzchnie ogrodu przedszkolnego w opiniach nauczycieli przedszkolnych

Nawierzchnie ogrodu przedszkolnego	<i>L</i>	%
Naturalne	40	75,5
Szttywne	8	15,1
Syntetyczne	5	9,4
Ogółem	53	100,0

Źródło: badania własne.

Nawierzchnie sztywne występowały częściej w ogrodach placówek publicznych, natomiast syntetyczne – w niepublicznych. Nawierzchnie naturalne były obecne na podobnym poziomie w obu rodzajach placówek ($\chi^2 = 13,099$, $df = 2$, istotność = 0,001). Nawierzchnie syntetyczne często występowały w placówkach wielkomiejskich – nigdy w placówkach wiejskich i małomiasteczkowych, natomiast nawierzchnie sztywne – w przedszkolach wiejskich. Najczęściej jednak stosowane były nawierzchnie naturalne ($\chi^2 = 18,033$, $df = 4$, istotność = 0,001).

W celu zbadania opinii nauczycieli odnośnie małej architektury ogrodu przedszkolnego, wyprowadzono trzy jej kategorie: bogata, przeciętna i uboga.

Tylko 15,1% ogrodów – w opinii badanych – miało ubogą architekturę małą – występowanie ogrodzenia (najczęściej bez bramy lub furtki), ławek i huśtawki, czasem także piaskownicy. Nieco ponad 40% zaklasyfikowano do kategorii przeciętnej – były tu już nie tylko podstawowe elementy, ale także materiały konstrukcyjne, elementy przedstawiające stylizowane zwierzęta czy pojazdy oraz pergole, trejaże. Aż 43,4% ogrodów mało bogatą architekturę małą. Znajdowały się w nich – oprócz wcześniej wymienionych – schody terenowe, tarasy, podcienia, altany, a nawet oczka wodne, fontanny, poidelka dla ptaków, przepłotnie, równoważnie czy brodziki i natryski (tab. 7).

Tabela 7
Opinie nauczycieli przedszkolnych dotyczące małej architektury ogrodu przedszkolnego

Mała architektura ogrodu przedszkolnego	<i>L</i>	%
Bogata	23	43,4
Przeciętna	22	41,5
Uboga	8	15,1
Ogółem	53	100,0

Źródło: badania własne.

Bogata mała architektura występowała częściej w ogrodach placówek niepublicznych, natomiast przeciętna i uboga – w publicznych (chi-kwadrat = 14,351, $df = 2$, istotność = 0,001). Ponadto, z największym nasileniem znajdowano ją w placówkach wielkiego miasta, z najmniejszym – w tych z małego miasta (tu dominowała architektura przeciętna). Uboga architektura mała ogrodów przedszkolnych występowała z dość dużą intensywnością na wsiach (chi-kwadrat = 25,873, $df = 4$, istotność < 0,001).

Podsumowanie

Celem tego artykułu było zdiagnozowanie stanu ogrodów przedszkolnych i zweryfikowanie funkcji, jakie przypisują im nauczyciele. Założono, iż analiza taka powinna umożliwić określenie, czy diagnozowane powszechnie słabe wykorzystanie przedszkolnego ogrodu związane jest z ogólnym złym jego zagospodarowaniem i kiepskim wyposażeniem, czy może z nauczycielską deprecjacją jego roli.

Wykorzystując – opracowany na bazie teoretycznych analiz funkcji i architektury ogrodu przedszkolnego – kwestionariusz ankiety, udało się określić, iż architektura badanych ogrodów przedszkolnych nie przejawia licznych niedoskonałości. Są one najczęściej wyposażone przeciętnie (wiele ogrodów placówek niepublicznych w dużych miastach jest wręcz bogato wyposażona, zwłaszcza tych małych i powstałych niedawno), jednak nauczyciele nie dostrzegają ich potencjału rozwojowego, twierdząc w większości, że pełnią one głównie funkcję estetyczną – są ozdobą budynku placówki (jest to szczególnie dostrzegalne w placówkach niepublicznych). Nauczyciele ci nie uwzględniają zatem tak ważnego udziału ogrodu przedszkolnego w uczeniu się przedszkolaka, w jego zdrowotnym, biologicznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym rozwoju.

Wydaje się zatem, iż niepokojąco słabe wykorzystanie przedszkolnego ogrodu związane jest przede wszystkim z deprecjonowaniem jego roli przez nauczycieli. Potrzebne są zatem w pedagogice nie tylko studia nad stanem ogrodów, ale także projekty, dzięki którym możliwe byłoby wypracowanie strategii kształcenia nauczycieli w zakresie wykorzystywania ogrodów przedszkolnych w codziennej pracy.

BIBLIOGRAFIA

- Bartosiewicz A., *Urządzanie terenów zieleni*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.
- Beltzig G., *Księga placów zabaw*, tłum. A. Wiktorska-Święcka, Wydawnictwo „Typo-script”, Wrocław 2001.
- Bezpieczny raj „Mój piękny ogród”*, 2009, 4.
- Chybalska M., *Bezpieczne urządzenia zabawowe*, „Zieleń Miejska”, 2007, 1.
- Frączakowie E. i J., *Kącik przyrody w wychowaniu przedszkolnym*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1979.
- Gawłowska A., *Nawierzchnie na plac zabaw*, „Zieleń Miejska”, 2007, 6.
- Jaskulska S., *Ocena zachowania w doświadczeniach gimnazjalistów*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2009.
- Komorowska A., *Naturalnie, że plac zabaw...*, „Zieleń Miejska”, 2009, 6.
- Korzeniewski W., *Odległości w zabudowie i zagospodarowaniu terenu*, Centralny Ośrodek Informacji Budownictwa, Warszawa 2002.
- Łukasiewicz A., Łukasiewicz S., *Rola i kształtowanie zieleni miejskiej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.
- Niemirski W., *Kształtowanie terenów zieleni*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1973.
- Ogrody dla dzieci*, „Zieleń Miejska”, 2010, 9.
- Osińska E., *W poszukiwaniu placu zabaw idealnego – rozmowa z architektką krajobrazu Anną Komorowską*, <http://projektmiejski.wordpress.com/2009/12/09/w-poszukiwaniu-placu-zabaw-idealnego-rozmowa-z-architektka-krajobrazu-anna-komorowska/>, 2009.
- Plessner H., *Bądź architektem swojego ogrodu*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1972.

- Raczkowski S., *Urządzanie terenów zieleni*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1977.
- Roszczak R., *Zaznajamianie dzieci z otoczeniem przyrodniczym*, [w:] *Wychowanie i nauczanie w przedszkolu*, red. I. Dudzińska, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1983.
- Rura G., Klichowski M., *Założenia programowo-organizacyjne reformy oświaty z 1999 roku w zakresie edukacji elementarnej*, [w:] *Dziecko w szkolnej rzeczywistości. Założony a rzeczywisty obraz edukacji elementarnej*, red. H. Sowińska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2011.
- Topińska Z., *Organizowanie środowiska wychowującego w przedszkolu*, [w:] *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*, red. M. Kwiatkowska, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1985.
- Wolny M., *Pedagogiczne aspekty ekologii i ochrony środowiska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2002.

Załącznik

Lista roślin, którymi można umilić plac zabaw. Wiele z nich zapewni także cień

Z uwagi na zapach:

- wiele ziół, np. rozmaryn, tymianek, szalwia, melisa, lebiodka (oregano), majeranek, mięta, lawenda,
- omżyn Dawida,
- czojsia,
- wiciokrzew,
- mirt,
- osmantus,
- sosna zwyczajna,
- topola,
- czarny bez,
- kalina pachnąca.

Z uwagi na wygląd:

- brzoza zwisła,
- drzączka średnia,
- powojnik pnący,
- leszczyna pospolita,
- wierzba,
- jarzab mączny.

Z uwagi na kolor:

- klon polny,
 - stokrotka,
 - kaczeniec,
-

-
- dereń świdwa,
 - fuksja magellańska,
 - lnica,
 - róża pomarszczona,
 - jarzębina.
-

Należy unikać następujących roślin:

- wawrzynek wilczełyko,
 - ostrokrzew kolczasty,
 - złotokap zwyczajny,
 - cis pospolity,
 - modrzewnica zwyczajna,
 - trzmielina zwyczajna,
 - bluszcz,
 - jałowiec,
 - szakłak pospolity,
 - rododendron,
 - robinia akacjowa.
-

Część roślin kwiatowych, która może powodować ryzyko z uwagi na toksyczność ich kwiatów:

- konwalia majowa,
 - ostróżka ogrodowa,
 - ciemiernik,
 - mak lekarski,
 - psianka czarna.
-

W powyższym zestawieniu³⁸ nie zostały ujęte niebezpieczne rośliny egzotyczne.

³⁸ *Bezpieczny plac zabaw. Poradnik dla administratorów i właścicieli*, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Warszawa 2008.

